Românii şi ordinele catolice în Clujul veacului al XVIII-lea

Remus Câmpeanu

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învăţământ slab organizat, bazat pe tradiţiile secolelor anterioare. Priorităţile fiind altele, Curtea nu a reuşit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educaţional. Chiar şi instituţiile de învăţământ înfiinţate la începutul secolului, în condiţiile ofensivei catolice, preiau sistemul de organizare dinainte existent şi folosesc programe gata înrădăcinate şi maturizate în evul mediu**(1)**. Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinelor călugăreşti se înscrie printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii**(2)**.

Cei mai utilizaţi, nu numai în domeniul şcolar, au fost iezuiţii. Alungaţi şi rechemaţi de mai multe ori de către autorităţile transilvănene**(3)**, membrii faimosului ordin întemeiat de Ignaţiu de Loyola cunoşteau în amănunţime zona, reluându-şi activitatea în şcolile pe care înainte fuseseră constrânşi să le părăsească şi punând bazele a numeroase instituţii de învăţământ noi. Cu sprijinul consistent al Vienei, beneficiind de un cadru juridic şi politic convenabil, ei controlează la începutul secolului al XVIII-lea principalele focare de educaţie catolică din Ungaria şi Transilvania: facultăţile de la Târnavia şi Caşovia sau colegiile de la Buda, Cluj şi Györ, deţinând, pe lângă acestea, în 1716, tot în Ungaria şi Ardeal, 28 de gimnazii şi 6 convicte. Extinderea a fost atât de spectaculoasă, încât în 1773, în momentul desfiinţării ordinului, iezuiţii erau în posesia a 41 de gimnazii, 7 convicte şi 12 seminare teologice, fără a lua în considerare facultăţile şi academiile**(4)**.

Marele merit al lor a fost acela de a fi asigurat o pregătire uniformă, de tip umanist, în toate şcolile subordonate, indiferent de spaţiul geografic în care se situau ele. Programa lor de învăţământ, urmată şi de alte ordine călugăreşti, cu mici modificări, era cea mai solidă şi mai bine închegată dintre toate programele catolice de studii. *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*, pe scurt *Ratio Studiorum*, conţinând 28 de capitole, redactat în 1586 de către o comisie condusă de Claudiu Aquaviva, reconfirmat şi reeditat în 1591 şi 1599, s-a menţinut aproape trei secole, fără a suferi schimbări esenţiale**(5)**. Documentul stabilea categoriile de gimnazii sau de şcoli superioare, tematicile de curs sau de examen, principiile de organizare a activităţii educaţionale şi orarul de învăţământ, în forme foarte riguroase şi durabile. De-abia în anul 1735, iezuitul Molindes restructurează în mică măsură programa prin actul *Instructio privata seu Typus cursus annui*, în care, fără a se realiza desprinderea de educaţia umanistă, se prevedea intensificarea studiului istoriei, o materie până atunci neglijată. Aprobând cele câteva transformări minore în acelaşi an, Carol al VI-lea, în patenta sa *Über die Ordnung und Einrichtung der Schulen*, introduce şi clauza ca profesorii din şcolile iezuite să fie cunoscători ai limbii germane**(6)**.

Istoriografia consacrată învăţământului de veac XVIII a criticat şi continuă să critice intens metodele iezuite de predare. Ele au ordonat însă un domeniu deseori neglijat şi, chiar dacă deveniseră ineficiente într-o societate a epocii cu o altă dinamică economică, socială, politică şi culturală, îşi vor lăsa amprenta asupra viitoarelor reforme şcolare**(7)**. Iezuiţii au investit enorm în educaţie, au stimulat atât cultura nobiliară cât şi

accesul la educație al categoriilor sărace, iar pentru a-şi extinde activitatea formativă în afara strictului program de studiu, au înființat, încă din 1584, cunoscutele congregații ale Sfintei Maria, extinse In toate şcolile, care reuneau membrii ordinului, profesori şi elevi în comuniuni cu valențe moral-educative**(8)**. Ei şi-au asigurat, astfel, o incontestabilă prioritate în raport cu celelalte ordine.

Pătrunderea viguroasă a ordinelor catolice în rețeaua şcolară transilvană a avut ca principal efect facilitarea accesului nivelurilor sociale inferioare la educație. Desigur, şi protestanții sprijiniseră anterior studiile multor tineri săraci, acum însă, intențiile prozelitiste nu mai condiționează acceptul la cursuri de apartenența confesională. În Ungaria, conscripția din 1738-1739 pune în evidență preponderența categoriilor nenobiliare în populația şcolară. Doar o treime a elevilor provenea din familii nobiliare, între un sfert şi o cincime aparținea straturilor orăşeneşti, iar restul era alimentat de păturile libere sau iobăgeşti. În general, acestea din urmă, datorită situației lor materiale, se mențin cu greutate până în clasele mari, deseori nu îşi finalizează pregătirea, dar sunt prezente masiv în gimnaziile catolice. Dintre cei 10.000 de tineri care pe la 1740 frecventează şcolile catolice din Ungaria (o covârşitoare superioritate numerică în raport cu cei 2500 de elevi din instituțiile de învățământ reformate şi cu cei 1000 de elevi de la şcolile evanghelice), 28,5% îşi asigură întreținerea prin diferite fundații, procentul confirmând eforturile făcute pentru atragerea la studii a palierelor modeste**(9)**. Situația era asemănătoare şi în Transilvania, chiar dacă proporțiile difereau într-o oarecare măsură.

Revenind la iezuiți se cuvine a se specifica faptul că, la inițiativa lui Ştefan Báthory, Cristofor Báthory i-a invitat la Cluj, în 1579, aşezându-i într-o fostă abație benedictină de pe domeniul Mănăşturului, acțiune aprobată de Dieta de la Turda. În 1581, cei zece membri ai ordinului, sosiți din Polonia sub conducerea lui Ioan Lelessi, sunt mutați în fosta mănăstire franciscană din cetate, pentru a deschide un gimnaziu, cu cinci, uneori cu şase clase (parva, principia, gramatica, sintaxa, poetica şi retorica), şi un Colegiu, inițial cu două facultăți (filosofia şi teologia), la care se vor adăuga, mult mai târziu, încă două (dreptul şi medicina). În 1583 sunt deja inaugurate Convictul nobiliar şi Seminarul Sfântul Iosif, care se adaugă Congregației Sfânta Maria, organizată chiar în primul an de activitate didactică. Cursurile superioare debutează cu 30 de studenți, şcoala având, bineînțeles, ca regulament de funcționare cunoscutul program *Ratio Studiorum*. Studiile de filosofie se desfăşurau pe parcursul a doi ani, iar cele teologice aveau un ciclu de patru ani. În opinia unor istorici, însuşi nepotul episcopului ortodox al Transilvaniei s-a înscris în Seminarul iezuit.

La sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul veacului următor, ordinul cade victimă unor expulzări succesive: în 1588, Dieta de la Mediaş hotărăşte alungarea lui; în 1695, Dieta de la Alba revine asupra deciziei; în 1603, în timpul asediului lui Moise Secuiul, iezuiții părăsesc, din nou, cetatea Clujului; ei sunt rechemați, în acelaşi an, de generalul Basta; în 1605, bunurile lor sunt confiscate; în 1607, pleacă încă odată; în 1615, li se permite să rămână în Mănăştur; în 1653, Gheorghe Rákoczy al II-lea stabileşte alte interdicții etc. Până în 1693, când îşi recâştigă toate proprietățile, călugării au fost constrânşi să desfăşoare o activitate didactică limitată şi chiar să funcționeze ca preoți, pentru a-şi putea asigura existența. Din acest an însă, ei beneficiază de sprijinul deplin al Curții şi al Episcopiei catolice, care se va reface, de asemenea, repede. Odată cu gimnaziul şi cu Colegiul, se reconstituie atât Congregația Sfânta Maria, cât şi Seminarul Sfântul Iosif (Aporian sau Báthoryian) şi Convictul nobiliar, cunoscut, mai târziu, sub

numele de Convictul Terezian. Cu ajutorul donațiilor generoase (tezaurarul Apor fiind unul dintre cei care au contribuit substanțial la bunăstarea materială a şcolii), procesul didactic a evoluat într-o asemenea măsură, încât Maria Tereza va include Clujul printre variantele proiectului eşuat de înființare a unei universități interconfesionale, catolice şi protestante, în imperiu.

Dizolvarea ordinului iezuit a bulversat, în mare măsură, desfăşurarea cursurilor. Profesorii ex-iezuiți sunt păstrați, temporar, la catedre, dar se aduc 14 profesori noi, pentru a recupera întârzierile provocate de restructurare; Seminarul teologic, cu 4 catedre, este mutat la Alba-Iulia, de unde nu va mai reveni decât o scurtă perioadă, între 1784-1786, pentru a se transfera, ulterior, la Buda; canonicul Mihai Benkö este investit ca rector interimar până la reaşezarea claselor; ia naştere facultatea de drept, cu 3 catedre, cu programe de drept roman, civil, penal, statal şi imperial şi cu profesori celebri, veniți pe parcurs (Ködi, Fortini, Winkler sau Dobokai); se pun bazele secției de medicină, la început cu un singur profesor (Iosif Laffer), dar îmbogățită, treptat, cu materii ca anatomia, chirurgia, obstetrica, medicina veterinară, chimia, fiziologia, biologia, patologia, farmacologia, oftalmologia şi cu alți profesori (Eckstein, Fuhrmann, Incze şi Molnar-Piuariu); creşte numărul cadrelor de la cele trei catedre de filosofie, unde se mai preda şi istorie (de către Carol Koppi şi Martin Bolla), matematică, fizică, chimie, geografie, mineralogie, botanică, logică, metafizică sau ştiințe naturale; apar mereu catedre şi domenii noi de studiu (finanțe, statistică, drept minier, economie internațională, administrație, agronomie, diplomatică); se fac constant dotări la sălile de curs, la tipografie, la observator sau la bibliotecă etc. Importanța acestei şcoli este pusă în evidență şi de faptul că, până în 1818, funcția de director va reveni comiților Clujului (Dionisie Bánffy, Gheorghe Bánffy, Ioan Csáki, Anton Józsika, Iosif Haller sau Ignațiu Kemény), asistați de rector. Instituția de învățământ se afla sub tutela Comisiei ecleziastice, iar, mai apoi, a Comisiei şcolare, programele remodelându-se, succesiv, în urma aplicării regulamentelor *Ratio Educationis* şi *Norma Regia*. Pentru că teologia lipsea, centrul catolic de educație de la Cluj nu putea fi echivalat cu o universitate, cele trei facultăți ale sale conferindu-i, însă, rangul de academie (*Collegium Academicum*). Din 1776, Curtea cedează complexul şcolar piariştilor, aşa încât noul rector Ştefan Pállya, cu ajutorul a 20 de membri ai ordinului, preia întregul inventar al bunurilor ce aparținuseră iezuiților clujeni**(10)**.

De altfel, o parte consistentă a rețelei şcolare din Transilvania ajunsese treptat sub controlul piariştilor, deşi până cu câteva decenii înainte, adică până în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, ei nu s-au putut compara -prin tradiție, prestigiu, organizare şi influență- cu iezuiții. Pe la 1600, Iosif Calasanti pusese bazele unei congregații ridicate de papalitate, în 1625, la rang de ordin. Comunitatea călugărilor piarişti fusese apoi retrogradată, devenind congregație în 1646, pentru ca, din 1669, papa să-i reacorde statutul de ordin**(11)**. Activitatea noului instrument al prozelitismului catolic se axa, cu preponderență, pe educarea elementelor paupere ale societății. Din acest motiv, deşi foloseau ca programă tot *Ratio Studiorum* a iezuiților -la care se adaugă, din 1757, modificările lui Ioannes Coerver şi, din 1766, *Norma Studiorum*- spre deosebire de cei din urmă, piariştii vor întemeia, alături de gimnazii, numeroase şcoli elementare**(12)**. În Transilvania ei îşi constituie gimnaziile de la Bistrița, în 1717, Carei, în 1723, şi Sighet, în 1730, pentru o scurtă perioadă activând, din 1741, şi la Mediaş, iar în Banat, ridică, în 1751, gimnaziul de la Sântana, mutat la Timişoara în 1788**(13)**. În Ungaria, unde piariştii

pătrunseseră deja din 1642, numărul de şcoli pe care le aveau sub control era sensibil mai mare**(14)**. Din 1776, la mai puţin de trei ani de la desfiinţarea ordinului iezuit, ei preiau, după cum s-a specificat în rândurile de mai sus, puternica şcoală a Clujului, cu Seminarul, Convictul şi toate bunurile ei.

În 1778, în urma călătoriei efectuate la Viena, unde fusese convocat pentru a-şi expune planurile de organizare a activităţii didactice şi pentru a fi instruit în legătură cu normele metodologice impuse de autoritatea centrală, Pállya primeşte şi actul fundaţional al şcolii remodelate. Reformele lui Iosif al II-lea în planul învăţământului vor avea efecte negative asupra instituţiei piariste a Clujului, înscrisă pe o pantă descendentă după instaurarea rectorului Constantin Mulay în 1782. Depopularea claselor s-a datorat nu atât instituirii taxelor de studii, cât introducerii limbii germane ca limbă de predare în 1784, desfiinţării Seminarului Sfântul Iosif, a Congregaţiei Sfânta Maria şi a Convictului Terezian în 1785 şi retrogradării Academiei la nivel de Liceu academic în 1786. În urma acestor dispoziţii restrictive, clădirea ordinului piarist se goleşte într-o asemenea măsură, încât, în 1790, când Guberniul se mută de la Sibiu la Cluj, funcţionarii îşi vor găsi, cu uşurinţă, loc în incinta ei. După moartea suveranului luminat, Convictul şi Seminarul se refac, iar din 1819 se restaurează şi Congregaţia Sfânta Maria, dar şcoala nu-şi mai depăşeşte statutul de Liceu academic, cu toate eforturile făcute de următorii conducători ai ordinului, Ladislau Keszthelyi, Martin Bolla şi Ludovic Farkas**(15)**.

În legătură cu influenţa acestei prestigioase şcoli catolice asupra naţiunii "tolerate", se pare că Andrei Horváth, rector la Cluj din 1691, a mărit spectaculos numărul elevilor români, înscriindu-se, astfel, în strategia politică de pregătire a momentului Unirii religioase. Istoricul I. Tóth-Zoltán, care apucase să parcurgă matricolele studioşilor înainte de distrugerea lor în 1956, semnalează prezenţa la cursurile şcolii catolice clujene a următoarelor personalităţi româneşti sau de origine română: Ioan Patachi (viitor episcop unit), Petru Dobra (ajuns în funcţia de director fiscal al provinciei), Andrei Boer de Coveşd (registrator şi exactor al Cancelariei ardelene, candidat la poziţia de comite al Hunedoarei), Iosif Boer (exactor fiscal, membru al Dietei), Martin Pop (funcţionar al Cancelariei, agent vienez, candidat la postul de consilier gubernial), Inochentie Micu (episcop unit), Francisc Boer (membru al Dietei), Petru Sebessi, Ştefan Boer (secretar gubernial), Gabriel Simon, Petru Pavel Aaron (episcop unit), David Şincai, Alexandru Bényei, Gheorghe Timandi (vicar), Teodor Meheşi (tatăl lui Iosif Meheşi), Atanasie Rednic (episcop unit), Ladislau Dobra (membru al ordinului iezuit, profesor de dogmatică), Iosif Cotore (fratele lui Gheronte Cotore), Gheronte Cotore (prelat), Grigore Maior (episcop unit), Daniel Mardsinai (funcţionar episcopal, din aceeaşi familie cu Lazzarini), Petru Tohati, Petru Dăianu, Ioan Aaron (nepotul lui Petru Pavel Aaron), Gabriel Szilvási (absolvent de teologie la Târnavia), Silvestru Caliani, Meletie Neagoe, Filotei László (profesori la Blaj), Dimitrie Căian, Ioan Săcădate (translator gubernial, ofiţer în regimentul al II-lea de graniţă), Ioan Bob (episcop unit), Ioan Neagoe (agent greco-catolic vienez), Daniel Lazzarini (cunoscutul reformator al şcolilor ortodoxe bănăţene), Petru Maior (protopop), Iosif Meheşi (funcţionar ai Cancelariei Aulice), Petru Meheşi (ofiţer al regimentului al II-lea de graniţă, fratele lui Iosif), Teodor Meheşi (registrator, fratele lui Iosif), Ladislau Meheşi (cancelist gubernial, fratele lui Iosif), Ştefan Koszta (cancelist, secretar, apoi consilier gubernial), Ioan Şincai (ofiţer în regimentul al II-lea de graniţă, fratele lui Gheorghe Şincai), Gheorghe Şincai (director şcolar), Aron Pop (cancelist gubernial), Iosif Molnar (fiul lui Molnar-Piuariu),

Vasile Coloji, Vasile Moga, Ioan Lemeni, Gheorghe Lazăr etc. **(16)**. Considerăm că, având în vedere carierele ulterioare ale celor care au studiat la Cluj în veacul al XVIII-lea, ar fi inutil orice comentariu despre rolul jucat de această instituţie de învăţământ în consolidarea elitelor româneşti. Printre membrii ordinului iezuit de la Cluj, alături de Ladislau Dobra, mai existau şi alţii de origine română sau care vădeau preocupări pentru istoria şi cultura românilor, ca, spre exemplu, Andrei Ilia, Ştefan Dörner, Ştefan More, Antoniu Musca, Nicolae Musca, Ştefan Duma, Mihail Leştian, Francisc Szúnyogh etc.**(17)**.

Unii profesori de origine română îşi păstrează locul la catedre chiar şi după desfiinţarea ordinului iezuit. Astfel, în 1774, clasa de sintaxă era coordonată de Gheorghe Jurj (Jurjici), logica şi metafizica erau predate de Mihai Buruiană (Buruján) şi istoria bisericii de Iosif Voicu (Vojkul). Ei continuă să activeze şi după preluarea şcolii de către piarişti, în 1777 făcând parte din rândul celor 5 profesori de teologie. După cum bine se ştie, în 1791, Molnar-Piuariu vine în şcoală ca profesor la secţia de medicină, iar printre cei care s-au remarcat datorită donaţiilor bogate, făcute bibliotecii în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, s-a numărat şi ex-iezuitul de origine română Emeric Boer**(18)**.

Lipsa instituţiilor de învăţământ mediu româneşti în Transilvania a fost, deci, într-o oarecare măsură, compensată de posibilitatea frecventării şcolilor celorlalte religii ardelene şi, în special, a şcolilor medii şi superioare catolice. Dintre acestea, prin importanţa sa, s-a afirmat în mod deosebit, după cum rezultă şi din cele expuse anterior, Liceul (Colegiul) iezuiţilor, iar mai târziu al piariştilor din Cluj. Din păcate, matricola întocmită de iezuiţi a pierit**(19)**, dar -pe baza cercetărilor efectuate de specialişti- s-a evidenţiat că rolul pe care l-a jucat această şcoală în formarea elitelor româneşti, în secolul al XVIII-lea, s-a dovedit, neîndoielnic, fundamental.

Deşi Colegiului i-au fost dedicate numeroase monografii, istoricii au fost preocupaţi mai mult de activitatea profesorilor, de programele de învăţământ şi de surprinderea transformărilor la care a fost supusă instituţia, decât de relevarea fluxului şcolar. Încă din 1925, G. Bogdan-Duică scria: "…Liceul piariştilor era plin de români… Ar fi timpul ca cineva să publice lista tuturor românilor care au învăţat la acest liceu binefăcător naţiei noastre"**(20)**. Reacţia cercetării istorice a fost destul de târzie, pentru că, de-abia în 1968, un istoric se va arăta preocupat de această tematică, şi anume Tonk Sándor, care, în studiul său de tinereţe, dar întocmit cu deosebit profesionalism, *Intelectualitatea română şi Liceul piariştilor din Cluj***(21)**, abordează problema frecvenţei şcolare române la Liceul catolic, în intervalul cuprins între sfârşitul secolului al XVIII-lea şi jumătatea secolului următor. Statistica meticuloasă întocmită de Tonk, pe ani şcolari, urmăreşte trei obiective: evidenţierea numărului de elevi români, comparativ cu numărul general de elevi, atât în gimnaziu cât şi în cursurile superioare; sublinierea raportului dintre numărul de elevi de la Blaj şi numărul de elevi de la Cluj şi prezentarea zonei de provenienţă a elevilor în anul şcolar 1799.

Pentru secolul al XVIII-lea, informaţiile sunt foarte lacunare, deoarece matricolele s-au păstrat doar pe o perioadă de 5 ani, neconsecutivi, începând cu anul 1794. Totuşi, avem unele date şi pentru perioada anterioară, în şcoală primul elev român cunoscut apărând în 1719 şi ştiut fiind faptul că, până în 1776, au învăţat, deja, la acest liceu cel puţin 30 de români, în special nobili, atât greco-catolici, cât şi ortodocşi. Ulterior, unii dintre ei, după cum s-a putut observa, vor rămâne în reşedinţa ordinului

iezuit, iar alţii vor accede la funcţii importante în administraţia Transilvaniei sau în ierarhia bisericii greco-catolice.

Tot pentru perioada pentru care nu avem date în registrele matricole, putem folosi informaţiile cuprinse într-un registru al tinerilor candidaţi la examenele de bacalaureat şi doctorat ale Colegiului**(22)**. Desigur, acesta oferă argumente privind prezenţa românească doar la nivelul superior al studiilor, scoţând în evidenţă categoria celor care se pregătesc pentru o carieră deosebită, potenţiali susţinători ai mişcării naţionale în curs de cristalizare. Potrivit acestui registru, situaţia ar fi următoarea:

Tab. 1

Bacalaureate			Doctorate		
An şcolar	Total bacalaureaţi	Români	An şcolar	Total doctoranzi	Români
1725	15	-	1725	9	-
1726	13	1	1726	8	-
1728	13	-	1727	8	-
1729	14	1	1728	12	1
1730	15	2	1729	7	-
1731	19	-	1730	10	1
1732	-	-	1731	14	1
1733	23	-	1732	13	-
1734	27	-	1733	17	1
1735	14	1	1734	19	-
1736	16	1	1735	16	-
1738	14	-	1736	10	1
1740	10	-	1737	9	1
1745	16	-	1746	9	-
1746	27	1	1747	18	1
1747	18	-	1748	10	-
1748	13	-	1749	13	-
1749	4	-	1750	14	1
1750	23	-	1751	15	-
1751	21	3			
1752	20	-			

Un total, deci, de 10 bacalaureaţi şi 8 magiştri români, dintre care 15 sunt nobili, reprezintă o oarecare bază a evoluţiei sociale româneşti, mai ales dacă avem în vedere faptul că statistica se referă la prima jumătate a secolului. O copie a listei celor prezenţi la examenul de bacalaureat din anul 1751 se găseşte şi la Arhivele Statului maghiar din Budapesta**(23)**.

Revenind însă la registrele matricole ale Colegiului, ele reflectă prezenţa românească în următorul mod**(24)**:

Tab. 2

Gimnaziu				Colegiu		
An şcolar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români	Procent
1794	177	48	27,1%	-	-	-
1795	220	71	32,2%	-	-	-
1796	234	51	21,7%	-	-	-

Gimnaziu				Colegiu		
An şcolar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români	Procent
1799	228	34	14,9%	128	21	16,6%
1800	265	54	20,3%	157	20	12,7%

Reprezentarea românească în Cluj, destul de numeroasă, se apropie de cea din Blaj. Spre exemplu, în 1796, la Blaj erau înscrişi 71 de elevi, iar la Cluj, 51**(25)**.

Analiza structurii sociale a populaţiei şcolare româneşti din Cluj permite formularea unor concluzii importante. În primul rând, trebuie subliniat faptul că pentru români sunt folosiţi cei mai variaţi termeni privind desemnarea categoriilor sociale: nobili, orăşeni, ignobili, militari, grăniceri, oameni liberi, plebei sau, pur şi simplu, valahi. Cercetarea este îngreunată şi de faptul că termenii folosiţi pentru diferitele paliere sociale sunt foarte aproximativi, în general, în cazul desemnării poziţiei sociale a reprezentanţilor tuturor naţionalităţilor. De exemplu, termenul *comes* poate însemna conte, comite, vicecomite, jude regal, conducător al cetăţii etc. Cel de *magnat* poate desemna un *comes* sau un *baron*. Termenul de *preanobil* îşi delimitează foarte vag aria socială în raport cu termenii de *comite*, *baron* sau *magnat*. Cel de *ignobilis*, deci nenobil, desemnează o categorie liberă, care se poate suprapune cu cea de *libert* şi poate chiar cu cea de *plebeu*, adică om din popor. Avându-şi rădăcinile în lumea medievală, aceşti termeni nu mai pot acoperi gama largă a categoriilor sociale noi, caracteristice unei societăţi în plină evoluţie spre lumea modernă. Marea majoritate a felului în care sunt înmatriculaţi elevii români în registre vădeşte o oarecare nesiguranţă în aprecierea statutului lor, nesiguranţă datorată tocmai evoluţiei sociale amintite.

Este de reţinut, de asemenea, faptul că în clasele de gimnaziu înmatricularea elevilor are în vedere criteriul naţionalităţii şi cel al religiei, pe când în clasele de colegiu rămâne încă în vigoare unicul şi strictul criteriu medieval al poziţiei sociale, de aceea naţionalitatea elevilor este neidentificabilă. De-abia în ultimii doi ani ai secolului, la cursurile superioare înmatricularea se va face menţionând şi religia sau, eventual, naţionalitatea elevului, consfinţind astfel evoluţia aprecierii şcolare spre o mentalitate mai modernă. O "radiografie" socială şi confesională clară a populaţiei şcolare a claselor medii şi superioare se poate face pe eşantionul anului de învăţământ 1799/1800, interval de timp pentru care informaţiile despre elevi sunt complete. Cumularea datelor ne oferă următorul tabel**(26)**:

An şcolar 1799/1800

Tab. 3

Semestrul I					Semestrul II			
Ciclul de studiu	Total tineri	Români	Religie	Origine socială	Total tineri	Români	Religie	Origine socială
Cole- giu	169	26 15,3%	24 gr.-cat. 14,2% 2 ort. 1,18%	14 nobili 2 orăşeni 7 liberi 3 ignobili	157	22 14,01%	21 gr.-cat. 13,37% 1 rom.- cat. 0,63%	13 nobili 1 orăşean 3 liberi 5 ignobili
Gim- naziu	247	47 19,02%	47 gr.-cat. 19,02%	18 nobili 11 orăşeni 7 valahi 2 ignobili 9 plebei	264-265	56 21,21%	52 gr.-cat. 19,69% 4 rom.-cat. 1,51%	26 nobili 11 liberi 9 valahi 3 ignobili 7 plebei
Total tineri	416	73 17,54%	71 gr.-cat. 17,06% 2 ort. 0,48%	32 nobili 2 orăşeni 18 liberi 7 valahi 5 ignobili 9 plebei	421-422	78 18,52%	73 gr.-cat. 17,3% 5 rom.-cat. 1,18%	39 nobili 1 orăşean 14 liberi 9 valahi 8 ignobili 7 plebei

O trecere în revistă a statisticii şcolare, pe structură socială, evidenţiază faptul că, în timp ce la maghiari şi secui predomină păturile nobiliare, la români, armeni şi germani sunt dominante categoriile libere şi mic nobiliare, ceea ce denotă că viitoarea burghezie a acestora din urmă se va forma, în special, din aceste categorii, spre deosebire de maghiari şi secui, a căror burghezie se va forma, în primul rând, prin transformarea şi readaptarea straturilor nobiliare vechi.

Există deosebiri şi în ceea ce priveşte categoriile sociale libere. În cadrul acestora, la români este preponderentă o pătură rurală masivă, spre deosebire de saşi şi armeni, la care majoritatea celor liberi o constituie populaţia orăşenească, sferă deosebit de fertilă în promovarea unei burgheziii puternice. Într-un singur caz, şi anume cel al populaţiei maghiare, putem constata o îmburghezire evidentă din ambele sensuri: şi prin transformarea nivelului nobiliar, un fenomen mai lent, dar şi prin evoluţia structurilor orăşeneşti.

Pe măsură ce ne apropiem de sfârşitul secolului, numărul nobililor români creşte, în raport cu celelalte categorii sociale româneşti. Acest proces de ridicare socială a naţiunii române, de restructurare a ei, suplineşte, într-o oarecare măsură, insatisfacţiile generate de eşecul luptei pentru drepturi naţionale. Nerecunoaşterea naţiunii române ca naţiune distinctă în sistemul politic transilvănean determină găsirea altor căi de a pătrunde în structura ierarhiei administrative a zonei.

Comparând ridicarea diferitelor naţionalităţi din Ardeal pe scara categoriilor sociale, se poate constata că românii, saşii şi armenii acced, de cele mai multe ori, până la titlul de simplu nobil, nivelurile aristocratice superioare revenind, în general, maghiarilor şi, eventual, secuilor.

Rezultatele statistice obţinute ne îndreptăţesc să afirmăm, cu certitudine, că nici naţionalitatea, nici originea socială nu erau criterii în admiterea elevilor la cursurile gimnaziului şi ale Colegiului clujean. Impedimentele privind accesul în şcoală erau legate, în mod sigur, de posibilităţile de întreţinere ale elevului şi de performanţele sale şcolare. În 1794 şi 1795 existau chiar unele clase cu majoritate românească în gimnaziu şi clase în care numărul nobililor era mult inferior celui al altor categorii sociale. Nu întâlnim clase organizate pe principiul poziţiei sociale, deseori, fii de comite aflându-se în aceeaşi clasă cu ignobili sau plebei. Totuşi, în Colegiu, numărul elevilor provenind din familii nobiliare, în cazul românilor, este superior în raport cu gimnaziul, dar diferenţa nu este atât de relevantă încât să putem considera originea socială drept criteriu de selectare a studioşilor.

Trecând în revistă informaţiile despre locul de origine al elevilor, vom constata că această instituţie a fost frecventată de către tineri români sosiţi, în primul rând, din comitatele Cluj, Dăbâca, Alba de Jos şi Solnocul Interior. Cu toate că şcoala are o frecvenţă românească cu un caracter local, aria sa de recrutare este destul de largă, neavând însă răspândirea teritorială a Blajului.

Specialiştii care au reuşit să parcurgă matricolele, până la dispariţia lor, au efectuat calcule de mare diversitate privind numărul elevilor şi studenţilor aflaţi la studii aici. Din păcate, ele nu sunt întocmite după exigenţele statisticii contemporane, oferind prea puţine date despre etnia sau religia studioşilor. Din noianul de informaţii conţinute în monografiile şcolare şi în sintezele de istorie a învăţământului, am încercat să extragem

câteva, relevante pentru conturarea frecvenţei la cursuri. Astfel, se poate sesiza că, deja din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, populaţia şcolară este în continuă creştere.

În 1703 se înscriseseră în gimnaziu şi Colegiu 50 de tineri, dintre care 43 erau cazaţi în Convict şi în Seminar (Seminarul asigura adăpost nu numai candidaţilor la preoţie, ci şi elevilor laici); în 1705/1706 erau cuprinşi în evidenţe 90 de tineri; în 1710, 104 tineri externi şi 26 găzduiţi în Convict şi Seminar; în 1711, 86 de tineri, dintre care 48 în Convict şi Seminar şi 18 la cursurile superioare de filosofie; în 1712, 28 de tineri doar în clasele superioare, 229 în total şi 60 de tineri în Convict şi Seminar; în 1726, 44 de tineri în nivelul superior şi 58 de tineri în Convict şi Seminar; în 1733, 52-56 de tineri în Convict şi Seminar, dar beneficiau de hrană 144 de tineri; în 1738, 61 de tineri în clasele de filosofie şi 52 în Convict şi Seminar; în 1741, un total de 400 de tineri în ciclul mediu şi superior, dintre care 70 la filosofie, sub îndrumarea a 3 profesori, şi 72 în Convict şi Seminar; în 1744, tot 70 de tineri la filosofie, dar 61 în Convict şi Seminar; în 1747, 387 de tineri în clasele de gimnaziu şi colegiu şi 70 în Convict şi Seminar, iar în 1750, 34 de tineri la filosofie şi 65 în Convict şi Seminar. Convictul putea găzdui, în caz de nevoie, până la 60 de tineri, dintre care între 6 şi 11 candidaţi la preoţie, iar Seminarul avea posibilitatea de a-şi extinde capacitatea până la 130-140 de locuri, nefiind închis pentru studioşii laici.

În 1741 se acordaseră 10 doctorate în filosofie; în 1744, la fel; în 1745, 16 tineri trecuseră de examenele bacalaureatului; în 1749 se emiseseră 13 diplome de doctorat, iar în 1750, 14. Spre jumătatea veacului, se atinge o medie de 70 de studenţi la cursurile de filosofie, coordonaţi de trei profesori. În Convict şi Seminar, în perioada 1703-1750, au fost primiţi între 23 şi 85 studioşi**(27)**. Chiar din primii ani, printre elevii interni se aflau români, în 1703 figurând în liste nume ca Duma, Pui, Boer, Maxai, Mihocea sau Carmaşin**(28)**. În 1751, în rândul celor 21 de tineri care au absolvit cursurile de filosofie, se aflau nobilii români Dimitrie Kassai, din Solnocul Interior, şi Gheorghe Vulcan, din Blaj, alături de 13 secui, 4 maghiari, un rutean şi un armean**(29)**.

În 1753, dintr-un total de 427-429 de tineri, 104 se aflau în clasele de filosofie; în 1755, numărul celor de la filosofie era de 96; în 1768, de 68; în 1771, în ciclul mediu şi superior se înscriseseră 493 de elevi, iar în 1772, la filosofie veniseră 57 de elevi. Între 1768-1770, Convictul a susţinut circa 6-11 studioşi la teologie, iar numărul profesorilor de la filosofie s-a ridicat la 6**(30)**.

Un raport înaintat de superiorul iezuit către autorităţi, în 1770, evidenţiază faptul că, până la acea dată, şcoala a educat 20.487 de tineri, cu ajutorul a 744 de profesori ai ordinului şi că, în anul în curs, veniseră la studii 557 de elevi, coordonaţi de 15 profesori iezuiţi, 6 magiştri laici şi 8 asistenţi, deci un corp didactic alcătuit din 29 de cadre**(31)**. În 1771, în clasele gimnaziale se aflau următorii români: Lazăr şi Henea -la retorică; Pop, Lazăr, Borş, Benea şi [iriac -la poetică; Şincai, Lazăr, Sima şi Mihalcea -la sintaxă; Vainea, Coţ şi Benea -la gramatică; Iancu, Borş, Sava şi Lazăr -la principia, şi Vainea, Sima, Paşca şi Pacu -la parva**(32)**.

Date mai bune avem din anul 1774, cuprinse într-un raport amănunţit al episcopului romano-catolic, înaintat Mariei Tereza cu ocazia dizolvării ordinului iezuit. Prelatul se referea la 539-557 de elevi în gimnaziu şi Colegiu, distribuiţi astfel: 93-100 -la parva; 26-30 -la principia; 54-56 -la gramatică; 47 -la sintaxă; 46-47 -la poetică; 42-45 -la retorică; 40-56 -la logică, metafizică şi matematică; 23-24 -la etică, fizică şi filosofie scolastică; 13-14 -la teologie morală şi dogmatică; 13-14 -la literatură patristică; 13-14 -la

drept canonic, iar 13-14 -la istoria bisericii. Lor li se adaugă copiii celor două clase de elementară, cu 31 şi 43 de elevi**(33)**. Printre cei 17-18 profesori ex-iezuiţi din acest an, se numărau şi românii Jurj, Buruiană şi Voicu.

În 1776, odată cu sosirea piariştilor, corpul profesoral va include 19 membri, alături de rector, duhovnic şi conducătorul Seminarului, iar în şcoală vor fi prezenţi 400 de elevi: 150, în Convict; 153, în Seminar; restul, externi**(34)**. Până la desfiinţarea ordinului iezuit, între 1751-1773, Convictul şi Seminarul primiseră 60-130 de tineri anual, ceea ce înseamnă că piariştii au sporit capacitatea de cazare a celor două instituţii, unde, în 1774 se vor prezenta 114 elevi; în 1775, 135 elevi şi în 1776, 143 elevi**(35)**, dar în acest ultim an, numai Seminarul asigura hrana a 130 de tineri**(36)**.

În 1777, gimnaziul şi Colegiul aveau 346 de elevi, 5 profesori la teologie, 3 la drept, 6 la filosofie, poetică şi retorică şi 4 la clasele gramaticale**(37)**. Treptat, ultimii absolvenţi de teologie, 7, în 1778, şi 9, în 1779, părăsesc clasele, iar frecvenţa scade continuu: 297 elevi, în 1778; 250, în 1779; 221, în 1780; 213, în 1781 şi 225, în 1782**(38)**.

În anul şcolar 1783, în clasele medii se găseau 201 studioşi (35 -la parva; 27 -la principia; 32 -la gramatică; 34 -la sintaxă; 33 -la poetică şi 40 -la retorică), de-abia 12 fiind înregistraţi în clasele de filosofie. Tot atunci, în Convictul nobiliar se adăpostiseră doar 63 de elevi**(39)**. În 1784 se menţin la cursuri 212 tineri, dar, din anul următor, numărul lor scade la 157, ca urmare a instituirii taxelor şcolare şi introducerii limbii germane, ca limbă de predare.

Sistarea activităţii Convictului şi Seminarului şi dezmembrarea Congregaţiei Sfânta Maria s-au reflectat în numărul modest de 116 elevi, care au mai rămas în şcoală, în 1786. Probabil, datorită frecvenţei reduse, instituţia este declasificată la rang de Liceu academic, cu 15 profesori, iar până în 1791, nu va avea mai mult de 100 de elevi anual, în 1788 coborând chiar la 85 de elevi**(40)**. Dizolvarea Seminarului a afectat, într-o oarecare măsură, şi afirmarea tinerilor români, pentru că unii dintre ei (Bazna, Bonda, Godin, Ban sau Codric) reuşiseră să se impună în ierarhia instituţiei, deţinând atribuţiile de subregens**(41)**. Era o perioadă grea, în care, spre exemplu, şcoala nu primise pentru studioşii ei, în 1787/1788, decât o singură bursă de categoria I**(42)**.

Populaţia şcolară creşte greu după moartea lui Iosif al II-lea. În 1790, gimnaziul avea doar 98 de adolescenţi, dar, deja, în clasele de gramatică, 25, 49 şi 31 beneficiau de stipendii**(43)**. Evoluţia este lentă, dar se caracterizează prin constanţă. Până la sfârşitul secolului, s-au înregistrat la cursurile medii şi superioare 100 de elevi, în 1791; 138, în 1792; 175, în 1793; 55 la filosofie şi 226 la gimnaziu, în 1794; 48 la filosofie şi 252 la gimnaziu, în 1795; 59 la filosofie şi 252 la gimnaziu, în 1796; 75 la filosofie şi 249 la gimnaziu, în 1797; 95 la filosofie şi 209 la gimnaziu, în 1798; 86 la filosofie şi 192 la gimnaziu, în 1799; 114 la filosofie şi 232 la gimnaziu, în 1800, şi 128 la filosofie şi 285 la gimnaziu, în 1801**(44)**.

Convictul şi Seminarul, reconstituite în 1791, cuprindeau, în 1793, 88 de studioşi, dintre care 40 susţinuţi de diferite fundaţii**(45)**. În anii puţini de secol XVIII, pentru care matricolele se regăsesc la arhivele clujene, datele din documente diferă total faţă de informaţiile de mai sus, extrase din lucrarea lui Erdélyi Károly. Probabil însă că istoricul maghiar a folosit alte surse sau diverse rapoarte întocmite în timpul anilor de învăţământ, în intervalul dintre semestre nefiind excluse fluctuaţii mari ale populaţiei şcolare.

În secolul al XIX-lea, evidențele sunt mai clare. În 1802/1803 erau înscrişi în clase 226 de elevi, dintre care 44 de români, 17 numai în clasele de filosofie; în 1803/1804, numărul românilor de la cursurile superioare s-a ridicat la 21; în 1811/1812, din 184 de tineri ai ciclului mediu şi superior, 67 erau români, iar în 1824/1825, din 278 de elevi, 98 erau români**(46)**. S-a refăcut şi corpul profesoral, în 1800 el incluzând 19 profesori (5 de gramatică şi umană, 5 de filosofie, 5 de medicină şi 4 de drept)**(47)**.

În 1803, episcopul Bob, depăşind criza materială a bisericii sale din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, întemeiază, pentru tinerii uniți care doreau să se îndrepte spre şcoala catolică a Clujului, o fundație ce susținea 16 locuri**(48)**, 12 repartizate în Seminarul Sfântul Iosif şi 4 în Convictul nobiliar**(49)**.

Repopularea şcolii, în urma renunțării la măsurile restrictive impuse de Iosif al II-lea, a înviorat, oarecum, şi activitatea secției de medicină. De la înființarea, în 1775, a catedrei de chirurgie, anatomie şi obstetrică, până în 1790, reformele şcolare au ocolit clasa de medicină, cu excepția numirii, în 1787, a unui profesor de medicină veterinară. Din 1790 însă, profesorului de chirurgie i se acordă un asistent, în 1791 Molnar-Piuariu este invitat la Cluj pentru a întemeia catedra de oftalmologie, iar în 1793/1794, studiul chirurgiei se extinde la 2 ani, mai târziu, Francisc I întemeind şi catedra de chimie, farmacologie, patologie şi biologie. Tot în 1793/94, 20 de studenți audiau cursurile de anatomie; 12, pe cele de obstetrică; 10, pe cele de chirurgie; 9, pe cele de fiziologie; 6, pe cele de patologie şi farmacologie; 6, pe cele de biologie; 3, pe cele de oftalmologie şi 3 pe cele de zoologie**(50)**. În 1797, secția de medicină avea 4 profesori şi un asistent pentru chirurgie**(51)**; în 1798-1799, clasa de anatomie avea 6 studenți (câte 2 catolici, reformați şi unitarieni), iar în 1799/1800, 4 studenți (2 catolici, un reformat şi un unitarian)**(52)**.

În perioada 1835-1848, filosofia şi cursurile gimnaziale alcătuiau următorul tablou al populației şcolare: 1835/1836, 164 elevi -filosofie, 248 elevi -gimnaziu;1836/1837, 448 elevi în total, la ambele cicluri; 1837/1838, 188 elevi -filosofie, 242 -gimnaziu; 1839/1840, 189 elevi -filosofie, 431 -împreună cu gimnaziul; 1840/1841, 179 elevi -filosofie, 243 -gimnaziu; 1841/1842, 191 elevi -filosofie, 240 -gimnaziu; 1842/1843, semestrul I, 191 -filosofie, 220 -gimnaziu; 1842/1843, semestrul al II-lea, 179 -filosofie, 243 -gimnaziu; 1843/1844, 177 -filosofie, 214 -gimnaziu;1844/1855,154 -filosofie, 203 -gimnaziu; 1845/1846, 147 -filosofie, 204 -gimnaziu; 1846/1847, 131 -filosofie, 226 -gimnaziu; 1847-1848, 161 -filosofie, 252 -gimnaziu**(53)**. În tot acest timp, în reşedința ordinului s-au aflat 20-21 de piarişti**(54)**.

Între 1841-1848, elevii de la filosofie, împreună cu studenții de la drept şi medicină, asigurau următoarea prezență anuală: 1841 -318 studioşi; 1842 -327; 1843 -325; 1844 -315; 1845-1846 -287 şi 1847-1848 -tot 287 studioşi**(55)**, iar numărul de profesori din ciclul mediu şi superior era de 16-19.

După calculele istoricului Ladislau Gyémánt, între 1794-1849, şcoala catolică a fost frecventată de 1961 de elevi români, în cazul a 200 dintre ei cunoscându-se carierele ulterioare. Astfel, 43,6% s-au orientat înspre administrația de stat, 27,7%, înspre biserică, iar 17%, înspre activitatea didactică**(56)**. Tradiția frecventării acestei prestigioase instituții de învățământ o vor continua şi dezvolta elitele româneşti de mai târziu, prin intermediul unor personalități de talia lui Nicolae Popea, Avram Iancu, Ioan Mețianu, Simion Ramonțai, Constantin Papfalvi, Mihai Gabriel, Ioan Moldovan, Teodor Racocea, Ladislau Vaida, Gheorghe Barițiu, Ion Maiorescu, Al. Bohățel, Florian Porcius, Gabriel

Munteanu, Al. Papiu-Ilarian, Florian Micaş, Aron Pumnul, Ştefan Micle şi mulţi, mulţi alţii**(57)**.

În ceea ce priveşte clasele elementare ataşate gimnaziului, ele se ridică la trei în 1778/1779, când ciclul elementar se transformă în şcoală naţională, având, în 1783, 83-102 copii în clasa I; 49-56, în clasa a II-a şi 27-28, în clasa a III-a**(58)**. La scurtă vreme după aceasta, nivelul primar se suplimentează cu încă o clasă, funcţionând cu statut de şcoală normală**(59)**. Între 1840-1848, numărul elevilor din treapta pregimnazială de studiu va oscila între 257-346**(60)**.

Prin activitatea pedagogică intensă, evidenţiată de datele de mai sus, prin calitatea procesului educaţional şi prin deschiderea manifestată faţă de români, Colegiul catolic al Clujului a avut un rol inegalabil în formarea elitelor româneşti de secol XVIII. Absolvenţii români de aici vor contribui la remodelarea mentalităţii şi a spiritului şi la dinamizarea unor categorii sociale ce păreau imuabile, pregătind, astfel, o altă lume, una a ambiţiei, competenţei şi dorinţei de promovare în nume naţional.

N O T E

1. Tonk Sándor, **Cadrul formativ al intelectualităţii române din Transilvania**, (lucrare în manuscris), p.1
2. Despre instrumentalizarea ordinelor călugăreşti de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a statului român**, Cluj, 1924, p.198
3. Şirul de expulzări şi rechemări la care au fost supuşi iezuiţii, la Bándi Vazul, **A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium története**, în ***A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium Értesitője***, Csik Szereda, 1895-1896, p.1-438
4. Grünwald Béla, **A régi Magyarország 1711-1825**, Budapest, 1888, p.336-337
5. Boros Gábor, **A nagyszebeni állami Főgymnasium története**, Szeben, 1896, passim sau Boga Alajos, **A katolikus iskolázás múltja Erdélyben**, Kolozsvár, 1940, passim
6. Bándi Vazul, **op. cit.**, p.1-438
7. Sarmaságh Géza, **A szatmári kir. Kath. Főgymnasium története**, Szatmár, 1896. passim
8. Hets I. Aurelian, **A jezuiták iskolai Magyarországon a 18. század közepén**, Pannonhalma, 1938, p.11-13
9. Ambrus-Fallenbuchl Zoltán, **Magyarország középfokú oktatási viszonyai a XVIII. században**, în ***Történeti Statisztikai Évkönyv***, Budapest, 1965-1966, p.175-239; Kosáry Domokos, **Les réformes scolaires de l'absolutisme éclairé en Hongrie entre 1765 et 1790**, Budapest, 1980, (extras), p.3-27
10. Pentru istoria colegiului catolic clujean vezi următoarele surse: **Kimutatása a bölcsészeti és gymnasiumi tanári karnak 1777-töl 1850-ig**, în ***A kegyes tanitórendiek vezetése alatt álló kolozsvári róm. kath. Főgymnasium Értesitője***, Kolozsvár (se va citi, în continuare, ***Anuar catolic Cluj***), 1851-1852; **A kolozsvári kegyes tanitórendiek vezérlete alatt növekedett ifjúság száma 1777-1850**, în ***Anuar catolic Cluj***, 1851-1852; **A tanintézet történetei**, în ***Anuar catolic Cluj***, 1851-1852; Vass József, **Az erdélyi róm. katholikusok Fö-Tanintézete kolozsváratt**, în ***Anuar catolic Cluj***, 6(1856/1857), p.3-

23; Salzbauer János, **A kolozsvári kegyes-tanitórendi Társház és róm. kath. Föiskola évszázados történeti vázlata**, în ***Anuar catolic Cluj***, 1876-1877, p.1-28; Jakab Elek, **Kolozsvár története**, vol.III, Budapest, 1888; Márki Sándor, **A kolozsvári magyar királyi Ferenc-József-Tudomány-Egyetem története és statisztikája**, în ***Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae***, Kolozsvár, 1895-1896, fasc.2, p.17-22; Erdélyi Károly, **A kolozsvári r. kath. Főgymnasium története 1579-1898**, Kolozsvárt, 1898, p.85-95; Márki Sándor, **A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem története 1872-1922**, Szeged, 1922, p.23-27; **A kolozsvári róm. kath. Fögymnázium Pázmány önképzökörének legutóbbi huszonöt éve 1888-1913**, Kolozsvár, 1913, passim; Ioan Lupaş, **Câteva informaţiuni privitoare la Vasile Moga şi Gheorghe Lazăr ca studenţi în Cluj**, în ***Anuarul Institutului de Istorie Naţională***, Cluj (se va citi, în continuare, ***A.I.I.N.***), 2(1923); G. Bogdan-Duică, **Gheorghe Lazăr**, Bucureşti, 1924; Valeriu Bologa, **Ioan Molnar-Piuariu, primul medic titrat român ca autor medical**, în ***Clujul Medical***, Cluj (se va citi, în continuare, ***C.M.***), 1924, nr.5-6; Idem, **Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar-Piuariu**, în ***C.M.***, 1925, nr.3-4; György Lajos, **Öreg diák visszanéz**, Kolozsvár, 1926, p.18-38; Andrei Veress, **Ceva despre viaţa şi activitatea doctorului Ioan Molnar-Piuariu şi a fiului său**, ***în A.I.I.N.***, 3(!924-1926); Bitay Árpád, **A kolozsvári róm. kath. Főgymnázium szerepe a román szellemi élet múltjában**, în ***Jóbarát***, 1926, nr.15; Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania…**, p.154-156; Idem, **Universitatea Daciei Superioare**, Bucureşti, 1929, p.5; Idem, **Universitatea Daciei Superioare şi problema Statului romano-catolic ardelean**, Cluj, 1931, p.4; Idem, **La a douăzecea aniversare a Universităţii Daciei Superioare**, Cluj, 1939, p.13-16; Ioan Muşlea, **Viaţa şi activitatea doctorului Vasile Popp (1789-1842)**, în ***A.I.I.N.***, 5(1928-1930); Ioan Józsa-Józsa, **Piariştii şi românii până la 1918**, Aiud, 1940, p.38-45; **Erdélyi Magyar Egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem története**, Kolozsvár, 1941, p.92-127; Nicolae Albu, **Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800**, Blaj, 1944, p.248; Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és épitkezései a XVIII. században**, în ***Erdélyi Múzeum***, Kolozsvár (se va citi, în continuare, ***E.M.***), 1945, nr.1-2, p.4-10; **Universitatea "V. Babeş" Cluj -Studiu monografic**, Cluj, 1957, p.8; Lucia Protopopescu, **Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805**, Bucureşti, 1966, p.245-253; Ştefan Pascu, **Universitatea "Babeş-Bolyai" din Cluj**, Cluj, 1972, p.9; **Istoria învăţământului din România**, vol.I, Bucureşti, 1983, p.359-361

11. Ioan Józsa-Józsa, **op. cit.**, p.5-10

12. György Lajos, **op. cit.**, p.5-17

13. Despre înfiinţarea gimnaziilor piariste, în ***Anuarul Ordinului Piarist*** (a apărut sub titlurile ***Familiae clericorum regularium scholarum piarum provinciae Hungariae et Transilvaniae*** la Pesta, ***Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des österreichischen Kaiserstaates*** la Brünn şi ***Magyar és Erdélyországi ajtatos tanitószerzet Névkönyve*** la Pesta) 1846, p.37-38; 1847, p.37-38; 1848, p.37-38 şi Nagy Mártón, **A kegyes Tanitó Rendnek statisztikája**, în ***Statisztikai Közlemények***, Budapest, 3(1862), caiet 1, p.31-43

14. Biró Vencel, **Kolozsvár és a piaristák**, în ***Kolozsvári Szemle***, Kolozsvár, 2(1943), nr.1, p.27-37

15. Informații extrase din sursele prezentate la nota nr. 10, passim
16. Vezi lucrările lui I. Tóth-Zoltán, **Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792**, Budapest, 1946, passim şi **Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom 1790-1848**, Budapest, 1959, passim
17. Cf. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.65-75; Onisifor Ghibu, **Catolicismul unguresc în Transilvania…**, p.154-156; Ioan Marin Mălinaş, **Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor şcolare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraților Iosif al II-lea 1780-1790 şi Leopold al II-lea 1790-1792**, Oradea, 1994, p.162-164
18. Cf. Jakab Elek, **op. cit.**, vol. III, p.336-337; Salzbauer János, **op. cit.**, p.40
19. În fapt, evidențele pentru cea mai mare parte a veacului al XVIII-lea erau cumulate în două registre, unul cu numele rectorilor, cancelarilor, profesorilor şi elevilor existenți în şcoală în perioada 1703-1772 şi altul cu numele tinerilor din Convictul nobiliar, intitulat ***Liber continens nomina et historias Convictorum Claudiopoli -anno 1703***. Ele au ajuns în fondul familial Thóroczkay şi apoi în arhivele budapestane, fiind distruse, odată cu clădirea care le adăpostea, în timpul revoluției ungare din anul 1956. Parțial, ele au fost valorificate de câtiva istorici maghiari, dar informațiile extrase din lucrările lor nu permit reconstituirea structurii etnice şi religioase a populației şcolare. Vezi Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és épitkezései a XVIII. században**, p.5
20. În lucrarea sa citată, la p.12/146, nota 1
21. Publicat în ***Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia***, 13(1968), fasc.1, p.45-58
22. ***Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române*** (se va citi, în continuare, ***B.A.C.***), ***Fond manuscrise catolice***, registrul nr. 49/a-b, passim
23. ***Arhivele Statului Ungar*** (se va citi, în continuare, ***A.S.U.***), ***Fond R-305 -Iskolai, tanintézeti iratok***, pachet 1
24. Tonk Sándor, **Intelectualitatea română şi Liceul piariştilor din Cluj**, p.54-55
25. **Ibidem**
26. Calculele s-au efectuat pe baza evidențelor existente la ***Arhivele Statului Filiala Cluj***, ***Fond Liceul romano-catolic Cluj***, registrul nr.6 -***Matricole şcolare***
27. Informații extrase din lucrările lui Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.41-43; Hets I. Aurelian, **op. cit.**, p.17-20,35,39-43; Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és épitkezései a XVIII. században**, p.5; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.359
28. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.43-44
29. ***A.S.U.***, ***Fond R-305 -Iskolai, tanintézeti iratok***, pachet 1
30. Biró Vencel, **A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és épitkezései a XVIII. században**, p.7; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.359
31. Erdélyi Károly, **op. cit.**,p.65-66; Boga Alajos, **op. cit.**, p.38
32. ***Nomina in arena literaria Victorum qui in Alma et Regio -Principali Soc. Jesu Universitate Claudiopolitana Anno M.D.CC.LXXI. Munificentia Reverendissimi Domini, Domini Josephi Salamon Praepositi S. Pauli de Monostor, Cathedr. Eccl. M. Varadinens. Canonici, Archi-Diaconi de Békes Praemus. donati sunt, & qui his proxime accesserunt.***, publicată de Hodor Károly, în ***E.M.***, 8(1881), nr.6, p.188-192
33. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.336-337; Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.84
34. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.344
35. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.115
36. Vass József, **op. cit.**, p.17

37. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.344
38. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133; Salzbauer János, **op. cit.**, p.21-28
39. **Ibidem**; Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.426
40. Jakab Elek, **op. cit.**, vol.III, p.426-429; Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133; György Lajos, **op. cit.**, p.36; **Istoria Clujului**, Cluj, 1974, p.235
41. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.115
42. ***A.S.U.***, ***Fond Consiliul locumtenențial -Impressa Circularia***, fasc.1
43. Iacob Mârza, **Şcoală şi națiune. Şcolile de la Blaj în epoca renaşterii naționale**, Cluj-Napoca, 1987, p.65
44. Erdélyi Károly, **op. cit.**, p.133
45. **Ibidem**, p.94
46. G. Bogdan-Duică, **op. cit.**, p.11-12; **Istoria învățământului din România**, vol.I, p.293
47. Johann Michael Ballmann, **Statistische Landeskunde Siebenbürgens im Grundrisse**, Hermannstadt, 1801, p.105-106
48. Nicolae Albu, **Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între anii 1800-1867**, Bucureşti, 1971, p.122-123
49. ***B.A.C.***, ***Fond manuscrise româneşti***, mss.684
50. Cf. ***Summa Praeceptorum Studium Chirurgiae -1793***, publicată de Augustin Santai, în volumul său **Contribuțiuni la istoricul practicei şi învățării moşitului în Transilvania**, Cluj, 1927, p.18-19
51. Maizner János, **A kolozsvári orvos-sebészi Tanintézet történeti vázlata 1775-1872**, Kolozsvárt, 1890, p.4-5
52. A. Culcer, **Ioan Piuariu-Molnar, primul profesor medic român (1749-1815)**, în ***C.M.***, 38(1966), nr.2-3, p.320-322
53. Vezi ***Anuarul Ordinului Piarist***, 1837, p.29-31,39-40; 1839, p.29-31,38-39; 1841, p.414; 1842, p.29-30,38-39; 1843, p.30-31,38-39; 1844, p.30-31,38-39; 1845, p.29-30,38-39; 1846, p.13,33-34; 1847, p.13-14,35-36; 1848, p.13-14,35-36; **Statisztikai jegyzetek**, în ***Nemzeti Társalkodó***, Kolozsvár, 1837, partea a II-a, nr.25, p.398-400; ***Erdélyi Hiradó***, Kolozsvár, 1840, partea a II-a, nr.50, p.196; Aloysius Reesch de Lewald, **Universalis schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri romano- et graeco-catholici saecularis et regularis Incliti Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum nec non Magni Principatus Transylvaniae**, Budae, 1842-1843, p.1246; Nagy Márton, **op. cit.**, p.37,42-43
54. **Ibidem**
55. ***Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie***, Wien, 1841 -tab.46, 1842 -tab.46, 1843 -tab.46, 1844 -tab.46, 1845-1846 -tab.11, 1847-1848 -tab.11
56. Ladislau Gyémánt, **Mişcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 şi 1848**, Bucureşti, 1986, p.353-357
57. György Lajos, **op. cit.**, p.39 şi urm.
58. Lucia Protopopescu, **op. cit.**, p.78
59. Salzbauer János, **op. cit.**, p.29 şi urm.
60. ***Anuarul Ordinului Piarist***, nr. cit., loc. cit.